

Vörösmarty Mihály

Bevezetés: történelmi háttér

A z udvar politikája az 1832/36-os országgyűlés feloszlata után:

- 1835. V. Ferdinánd trónralépte - Metternich befolyása nő
- 1835 eleje: Wesselényi Miklós perbefogása (1838. árvíz) – 1839. - elítélték három évre, de szembaja miatt két hónap után felfüggesztették
- 1836. Lovassy László bebörtönzése – 10 év – Spielberg - megőrül
- 1837. Kossuth Lajos letartóztatása: Törvényhatósági Tudósítások betiltása után

Vörösmarty munkássága:

A húszas években a nemzeti függetlenség kivívásának reménye Vörösmartyt nagy „epozsának”, a Zalán futásának írására. Az irodalmi közvélemény abban az időben semmit sem óhajtott inkább, mint egy nemzeti eposzt, a dicső múltat a sivár jelen kárpótlásául.

A Zalán futása nagy sikere (1825 augusztusában jelent meg) arra az elhatározásra vezette Vörösmartyt, hogy pusztán az irodalomból éljen, független ember és író maradjon. Az 1827-es év Vörösmarty számára a szomorú nélkülözések, a szegénység ideje lett. Barátai siettek segítségére, s 1827 decemberében megszerezték neki a Tudományos Gyűjtemény című folyóirat és szépirodalmi melléklapja, a Koszorú szerkesztői állását (1828-tól 1832 végéig szerkesztette e két orgánomot).

Az Akadémia 1830. november 17-én tartotta alakuló ülését s ezen Vörösmarty Mihályt rendes taggá választották rendszeres fizetéssel.

Elismert író lett, vitathatatlan tekintély az irodalmi életben. Irodalmi szerepé politikai színezet is kezdte gazdagítani versei reagáltak minden lényeges eseményre. Az 1832—36-os országgyűlés feloszlata alkalmából született meg pl. a Szózat. — 1838 elejétől fogva a Csiga vendéglőben gyűltek össze rendszeresen az írók, színészek, tudósok, kritikusok, s ez a fogadó lett az otthona a Nemzeti Körnek (1846- tól Ellenzéki Kör), melynek első elnökévé

Vörösmartyt kérték fel.

Szózat - elemzés

Vörösmarty 1836-ban írta a Szózatot (az első változat 1835-ben készült el), abban a válságos történelmi pillanatban, amikor nyílt szakításra kerül sor a bécsi udvar és a magyarság között. A nemzet sorsdöntő napokat élt át, s a félelem és a rettegés e légkörében, ezekben a jellempróbáló napokban, amikor kockázatos volt jó magyarnak lenni, szólalt meg a költő, rendületlen hűséget, hazaszeretetet követelve. Vörösmarty művészetében ettől kezdve a líra lesz az uralkodó műnem, s Szózatában nagy hazafias és gondolati költészetének első remekművét alkotta meg. Műfaja: közösségi óda.

A költemény jobb megértése végett hasznos lesz mindenképp magát a versformát tüzetesebb vizsgálat alá vetni. Az ún. skót balladaforma (a félrímekekkel ellátott nyolc és hat szótagos jambusi sorok váltakozásából felépülő négy soros strófaszerkezet) nem volt ismeretlen ekkor a magyar lírában.

Maga a forma, a formában megjelenő verszene csupa izgatott, zaklatott ellentmondást rejt magában. — A hosszabb és a rövidebb sorok folytonos váltakozása minduntalan megtöri a dallamot — nyugtalanságot, feszültséget teremtve ezzel is. Mindezt csak fokozza, hogy a rövidebb, tehát a hat szótagos sorok rímelnek csupán, s így a rímtelen nyolcasok s a rímes hatosok között újabb szembenállás keletkezik. Sőt, ha alaposabban szemügyre vesszük a szöveget, észre kell vennünk, hogy a rímhívó és a rím��avak a hat szótagos sorok végén a versszakok túlnyomó többségében egyben mondatlezárások, egy-egy gondolat hangzásbelileg is hatásos befejezését jelzik, a nyolc szótagos sorok pedig kivétel nélkül átlépések (enjambement-ok) a következő sorba: ez is a két sorfaj közti különbséget, eltérést emeli ki. Mindössze két versszak, a 9. és a 10. jelent határozott, egyértelmű kivételt az előbb megállapított szabályosság alól, s némileg a 6. is, ennek az eltérésnek viszont a mondanivaló szempontjából fontos szerepe van.

Hasonló ellentmondások, ellentétes tendenciák vehetők észre a tiszta ritmusideál és a megvalósult ritmus között is. Az emelkedő jambusi lejtés gyors pergetését egyrészt a spondeusok fékezik, lassítják, ezáltal a lüktetést tompítják, a vers megfelelő helyein ünnepélyesebbé téve így a mondanivalót, igazodva az egyes képek statikus vagy dinamikus voltaéhoz, a nagy erejű kijelentések, illetve fellobbanó szenvedélyek nyugodtabb vagy izgatottabb jellegéhez. Az egyes strófákban 1 és 8 között mozog a lassító spondeusok

száma: a legtöbb található belőlük a 2. és természetesen a 14. versszakban (8), a legkevesebb a 8. (1), valamint a 9., a 11. és a 13. strófákban. Elenyésző számban trocheusok és pürrikhiuszok is megakasztják az ideálisnak tartott ritmust.

Másrészt ebben a költeményben is feltűnő az ütemhangsúlyos verselésnek az emelkedő jambusokkal szembe forduló ereszkedő lejtése, s ez újabb feszültséget, nyugtalanító mozzanatot visz a versbe. S ebből a szempontból is a rímekkel megkülönböztetett hat szótagos sorok a szembeszökőek: közülük a 28-ból 17 tiszta felező 6-os, de a többiekben is érvényesül ez a ritmus, legfeljebb az ütemhatár szó belsejébe kerül. Összegezve tehát: maga a versforma, a versdallam zaklatottságot, erős belső feszültséget, egymásnak ellentmondó, egymással szemben ható tendenciákat rejt magában, s így természetes kerete a romantikában amúgy is kedvelt érzelmi-hangulati ellentétek, erős és végletes szenvedélyek kifejezésének. Ez a versforma a Szózat megszületése előtt már kedvelt s gyakran használt versképlete volt Vörösmartynak, 1835—36-ban pedig egyszerre több költeményét is ebben a formában írta.

A Szózat — felhívás, kiáltvány, szózat a magyar nemzethez, s ez a jellege alakítja ki a szónoki beszédre emlékeztető szerkezetét: a legfontosabb tétel, a felhívás lényege a mű kezdetén azonnal megjelenik, s az egyre erőteljesebb érvsorozat után, immár a múlt, a jelen és a jövő szemszögéből is igazolva, kétségtelenné téve nyomatékosabban, paranccsá erősödve ismét elhangzik a költemény végén.

Vörösmarty nagy költészetének ez a nyitánya az egész nemzethez szól. Az egész nemzethez, de úgy, hogy az egyes szám 2. személy használatával közvetlen, bensőséges kapcsolatot létesít az olvasóval (a hallgatóval), a rendületlen hűséget az egyes ember személyes, becsületbeli ügyévé avatja. Ellentmondást nem tűrő érvsorozatával ezt a megszólítottat kívánja meggyőzni mondanivalója igazságáról a költő, de közben maga is átéli, végigszenvedi a lehetséges ellenérvek elkeserítő vagy riasztó alternatíváját. Rejtőző félelmeket, bujkáló, fel-feltörő látomások rémét, az ezredévi szenvedésből logikusan levonható, keserű következtetéseket legyűrve, visszautasítva, önmagát legyőzve és meggyőzve szólaltatja meg újra a vers végén az indító gondolatot. Ez a belső vita, a reménytelenség és a remény, a hitetlenség és végül is a jövőbe, az életbe vetett hit megrendítő küzdelme adja meg a Szózat érvelésének igazi hitelét.

Az első két versszak 6, illetve 8 spondeussal lelassított ünnepélyes sorai a megilletődöttség komolyságává intonálják a költeményt, s a később megtalált „rendületlenül” a maga hosszú zengésével, élénk ritmusával szinte kiválva a többi szó közül különös nyomatékot kap.

A „hazá”-hoz kapcsolt két főnévi (bölcsőd — sírod), majd ennek szinonimájaként a két igei metafora (ápol — eltakar) a haza fogalmát van hivatva megmagyarázni, pontosítani: a haza az egyes ember számára a kezdet és a vég, életének egyetlen, értelmet adó kerete. Az egyes léten belül szembeállított múlt és jövő ellentétes pólusai között még szelíd, — mondhatnánk — intim, idilli érzelmek húzódnak meg: a születés bensőséges öröme és a kikerülhetetlen elmúlás mélabúja, a fölnevelő gondoskodás gyöngédsége és az elnyugtató szeretet szomorúsága.

A bölcső és a sír metaforák által jelzett haza már magában foglalja a következő versszak inkább fogalmi nyelven elhangzó parancsát, azt ti., hogy az egyes ember részére nincs a hazán kívül életlehetőség, a „nagy világ” nem adhat otthont számára. A haza és a nagy világ itt még egymással szemben álló fogalmak: az egyik befogad, a másik kizár, s ebből fakad az újabb ellentéteket felvonultató kétsornyi megállapítás:

Áldjon vagy verjen sors keze:

Itt élned, halnod kell.

Megkülönböztetett, kiemelt szerepe van ennek a két sornak: a ritmusideáltól, a ritmusnormától ez a kettő tér el a legerősebben (a 7 versláb közül 6 spondeus), s a nyújtott, lassúbb lejtés mintegy külön is figyelmeztet a gondolat fontosságára. Itt csendül fel először alliteráció (vagy verjen), s az első versszak intimebb, családiasabb hangulatát komorabb színbe vonja a sorscsapás lehetősége.

Vörösmarty a Himnusz jóságos, ajándékozó, bűneinkért igazságosan sújtó, de gyarlóságainkat esetleg megbocsátó Istenével szemben a Sorsot, a Végzetet említi. A Sors pedig szeszélyes és kiszámíthatatlan, indokolatlanul, érényeinktől vagy bűneinktől függetlenül áld vagy ver, nem a Végzetet elfogadva, hanem vele szembe szállva kell élnie és halnia az embernek. A művelt olvasó tudatában a görög tragédiák atmoszférája asszociálódik e sorok olvasásakor.

S a következő három versszak (3—5.) épp ezt, az igazágtalan Sorssal szembe szálló hősies küzdelmet mutatja be, a korábbi bensőséges hazafogalmat kiegészítve az ezeréves múlt történelmi eseményeivel, tanulságaival. Az anafórisz (a verssorok elején található ismétlések) helyzetben ismétlődő közelre mutató névmások sora (itt, itten, ez) az indulatok erősödését, az érvelés fokozódó hevességét jelzi, s újra meg újra szoros kapcsolatot teremt a jelen és a diadalokat is, vereségeket is hordozó múlt között. Az „ezredév” a

Szózat történelemszemléletében már nem csupán „régis dicsőség”, csodált és elérni kívánt eszménykép, mely a kisszerű, elkorcsosult, tehetetlen korról, a jellel áll szemben, hanem a nemzeti létért, a szabadságért folytatott váltakozó sikerű küzdelemsorozat, bátor szembefordulás önnön hibáinkkal, a belső vízzal s a Sors csapásaival, a „balszerencsével”. Az alliterációk gyakorisága e három strófában, a 19. században is régiesnek ható múlt idejű igealakok (küzdtenek, elhulltanak) használata ünnepélyes komolyságot ad a stílusnak, megrendült büszkeséget rejt a sorok közé.

A jelen tehát nem szemben áll a múlttal, hanem annak egyenes folytatása. A Végzettel való viaskodás következménye szenvedések, veszteségek ellenére is a kiharcolt élet, s ez végeredményben diadal a Sors ellenében. A „Meggfogyva bár, de törve nem, él nemzet e hazán“ többszörös inverziója s az „él” ige sor eleji hangsúlyos helyzete ezt a dacos, a harcra késztető és a kockázatos jelent vállaló öntudatot sugározza. A 7. versszaktól kezdve egy másik idősík, a jövő dominál a költeményben, a múlt és a jelen ezentúl már csak egy-két utalásban szerepel. A költemény legfontosabb, leginkább vitatott része a következő hat szakasz.

A magát a Sorsnak meg nem adó, bukásaiból feltámadó nemzet küzdelmes múltja, ezredévi szenvedése jogán a népek hazájához, a nagy világhoz fellebbező történelmi igazságszolgáltatásért, szembeállítva most a Végzettel „a szabad világ kiérdemelt szolidaritásának erkölcsi erőforrásait is”

— Folytatható-e tovább az ezredévi szenvedés? Volt-e, van-e értelme az áldozatoknak, az ész, erő és szent akarat összefogásának? Hogyan alakul a jövő? Ezek a kérdések kínozzák a költőt, akinek gondolatai már csak az élet és a halál ellentéte között vibrálnak, elutasítva minden közbülső lehetőséget.

A 8. versszak felgyorsult, tisztán jambusi sorai (csak egyetlen spondeus található itt) a szenvedélyes tiltakozás izgalmát közvetítik: a költő az ezredévi szenvedés, a mégoly hősi, múltbeli küzdelmek hiábavalóságának rémével viaskodik, s a tiltakozás heve a 9. strófában sodorja el első ízben a második sorok eddig szokásos mondatzárását: az első sorban indított mellékmondat egyetlen lendülettel fut a szakasz végéig.

A tiltakozásnak azonban nincsenek érvei, csak indulatai: a versszakok kezdetén makacsul megismételt „Az nem lehet” tagadja csupán a múlt és a jelen küzdelmeinek, áldozatainak értelmetlenségét, s csak az aggályokat legyőző, a kételyeken felülemelkedő hit söpri el az átoksúly fenyegetését. Ez az alig, illetve nem indokolt, de konok, szenvedélyes hit munkál tovább a 10. strófában, hirdelve a százvezrek óhajtott, a jobb kor eljövételének nem a bizonyosságát, csak a szükségességét. A megbomló verszene (5 spondeus, 2 trocheus, 1 pürrikhiusz), a második sor belsejébe eső mondatátár s az enjambement a sor végén mintha valami zavart, megtorpanást jelezne. A „Még jöni kell, még jöni fog” ismétlése és sorrendje ugyan még az előző versszakokban kiküzdött hitet és reményt fejezi ki, de a „jobb kor” nem képes megindítani Vörösmarty képteremtő fantáziáját: nem látja, nem tudja elképzelni azt. S ha van vallásos, illetve valláshoz kötött motívuma a Szózatnak, az itt található: százvezrek buzgó imádsága száll a jobb korért az Isten felé.

Ezzel az áhított, de látni nem látott jobb korról szemben rögtön megjelenik az élet vagy halál alternatívájának negatív pólusa: a megsemmisülés nagyszabású romantikus képekben festett, nyolc sorra terjedő látomása. A „jöni fog, ha jöni kell” megfordított sorrendisége a Végzet könyörtelen közeledését sejteti, s ismét visszalendül a költemény dallama az előbbi megtorpanás után a lüktető jambusi ritmusba. Ezt a másik lehetőséget Vörösmarty vizuálisan ábrázolja: a rímhelyezettel kiemelt „halál” felidézi a vérben álló ország képét, az egész nemzetet elnyelő sírgödör iszonyatát, a gyászoló milliókat, a magyarságot megkönnyező népeket. Ismerős látomások ezek: nemcsak Vörösmarty költészetében kísértének, ott sötétlenek a korai magyar romantika alkotásaiban, Berzsenyi, Kölcsey, Kisfaludy Károly műveiben is. A Szózat nemzethalála azonban nem a lassú elkorcsosodásnak, az erkölcsi süllyedésnek szégyenletes utolsó stációja, mint Kölcsey vagy Berzsenyi verseiben, hanem a korábbi versszakokban felidézett múlt történelmi tapasztalataival összhangban a kiszámíthatatlan, igazságtalan végzettel szembeszálló, a jövőért áldozatokat is vállaló nemzet tragikus, de egyben elismerést is kiváltó elbukása. (A „nagyszerű” szónak a maga korában „egyetemes”, „teljes”, „az egész nemzetre kiterjedő” jelentése volt, csak az utókor értelmezte „felemelő”, „dicső”, „hősi” értelemben.) A nagyszerű halál nem csupán egyetlen, hanem minden nép tragédiája is egyben. Ez a lehetőség — érthetően — jobban izgatta a költőt, s szinte akaratlanul is többet foglalkozott vele.

A nagy nemzeti gyászszertartás víziója után visszatér a vers a jelen feladataihoz, s felhangzik újra a verset indító két strófa, az első versszak azonban néhány stiláris változtatással: az állítmány a szakasz élére kerül, s így a korábbi kérdés, felszólítás nyomatékos parancsá erősödik. Az intímabb hangulatot sugalló kezdeti metaforákat mozgalmassabb képek, igenévi, igei metaforák váltják fel, az „elbukál” ige pedig újra felidézi

a tragikus halál vízióját. De nemcsak ennyi a változás a vers lezárásában: a 13. strófa stiláris módosításai az ünnepélyesebb lassúságú elsővel szemben a ritmust is megváltoztatták: tisztábban lüktet az utolsó előtti versszak, éreztetve ezzel is a belső harcok viharának megcsillapodását. De a változatlan szövegű utolsó versszak is lényegesen többet mond, mint a második, hiszen magába sűrítette mindazokat az érzelmeket és gondolatokat, melyek a vers folyamán megszólaltak, s így a záró négy sornak is egészen más az akusztikája: a hazához ragaszkodó rendületlen hűség új értelmet nyer, most már magában foglalja a balszerencsés múlt után a jelen megpróbáltatásait s esetleg a nagyszerű halált is vállaló elkötelezettség parancsát.

A nemzethalál ugyanis a vers végére már csak formálisan alternatíva (Vagy jöni fog. . .)‘ valójában konklúzió: a történelmi végzettel szemben a költő csak az etikai méltóság és emberség, a hazaszeretet törvényét tudja szembeállítani.”

Szózat -vázlat

1836-ban keletkezett

Műfaja: közösségi óda

A magyar népet szólítja meg, E/2. személyben - a beszélő és a címzett is a közösség tagja.

Versforma: skót balladaforma

A forma, és az ebből fakadó verszene kifejezi a költő zaklatott lelkiállapotát, indulatát, de az ünnepélyes, emelkedett mondanivalót is.

Hat és nyolc szótagos sorok váltakozása: ellentétek, feszültség

Félrímek - csak a hat szótagos sorok rímelnek: szembenállás

hat szótagos sorok: a rímhívó szavak és a rímek lezárják a sorokat

nyolc szótagos sorok: áthajlások - kiemeli a két sorfajta különbözőségét

Hangzás: igazodik a képekhez és a kifejezett érzelmekhez

jambusok: gyors, erőteljes érzelmek, dinamikus képek

spondeusok: lassítják az ütemet, ünnepélyesebbé teszik a mondanivalót

Keretes szerkezet: 1.2. és 13-14. vsz. a keret

- 1-2. vsz.: a hazához való hűség erkölcsi parancsa - spondeusok: lassítás, ünnepélyesség

erőteljes indítás: 2 főnévi és 2 igei metafora: bölcső - sír, élned-halnod

ellentétek: nagy világ - haza, áldjon - verjen, élned - halnod

-3-5.vsz.: az igazságtalan Sorssal szembeszálló hősiesség küzdelmet mutatja be:

bátor szembefordulás önnön hibáinkkal, a belső viszály s a Sors csapásaival

hősi múlt: honfoglalás, Hunyadi, kuruc szabadságharc

Hunyadi: Erdélyre utal az Unió miatt, de a cenzúra miatt nem említheti Erdélyt

Rákóczi: ugyancsak a cenzúra miatt nem mondhatja ki a nevét

- 6-7. vsz.: a jelen a múlt folytatása

biztató jelen: megfogyatkozott a magyarság, de él

6. vsz.: „Megfogyva bár, de törve nem, él nemzet e hazán“ többszörös inverzió - nyomatékosít

7. vsz.: A nagy világhoz fordul: történelmi igazságszolgáltatásért

- 8-12. vsz.: a jövő lehetőségei -

8-10. vsz.: jobb jövő

8-9: külső, belső akadályok legyőzése

Az nem lehet... - anafóra, ismétlés! - nyomatékosítás

felgyorsul a ritmus - jambusok - szenvedélyesség

8. vsz.: belviszályok legyőzése - ezredévi szenvedés, múltbeli küzdelmek

9.vsz.: burkolt utalás a Habsburg Birodalomra (átoksúly)

11-12. vsz.: a nemzethalál lehetősége - retorikai fogás, ellenérv, alternatíva, nem jóslat!

(Vörösmarty a szabadságharc után ezt a két vsz-ot kivette a versből, amikor az megjelent, fiának sem engedte szavalni)

nagy nemzeti gyászszertartás víziója - minden nép tragédiája

-13-14. vsz.: a kezdés módosult formában való nyomatékos ismétlése

a hazához ragaszkodó rendületlen hűség új értelmet nyer:

magában foglalja a balszerencsés múlt után a jelen megpróbáltatásait s esetleg a nagyszerű halált is vállaló elkötelezettség parancsát

Retorikus szerkezet: mivel felhívás, szózat a nemzethez, ezért szónoki beszédre emlékeztető szerkezet:
tétel: felhívás - "Itt élned, halnod kell."

Köv.: egyre erőteljesebb érvsorozat, ami a múlt, a jelen és a jövő szemszögéből is igazolja a tételt

Konklúzió: a felhívás paranccsá erősödve ismét elhangzik a költemény végén.

Múltszemlélet: a jelen feladatainak megfogalmazásakor utal a múltra. A múltidézés a Sors és az azzal szembe forduló egyén és nemzet küzdelmének bemutatása. Annak megállapítása, hogy a nemzet kudarcai nem belső gyengeségből fakadnak.

Az életben maradás egyetlen lehetősége a rendületlen helytállás és hűség.

Történelmi távlat: az emberiség (nagyvilág) felé forduló kiáltást a jövő látomása követi, a jobb korról 12 sor szól, a nemzethalál vízióját csak 8 sor idézi meg. A nemzetpusztulás lehetőségét a kortársak reális veszélyként élték meg és a Világos utáni időszak generációja is ezt látta megvalósulni, **de ez ellen**

Vörösmarty tiltakozott!!!!

A vers a Himnusz mellett második nemzeti énekünké lett, 1843-ban Egressy Béni zenésítette meg a Nemzeti Színház pályázatára.